

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลกระทบทางสังคมจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน กรณีศึกษา: บ้านปางแสงทอง ตำบลชีเหล็ก อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มุ่งที่จะศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางสังคม ซึ่งผู้ศึกษาได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social impact assessment)
- 2.2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม
- 2.3 การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development)
- 2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.5 กรอบแนวคิด

2.1 แนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social impact assessment, SIA)

2.1.1 ความสำคัญของผลกระทบทางสังคม

ในการดำเนินโครงการต่างๆที่ผ่านมามักจะเกิดปัญหาเมื่อผู้ดำเนินโครงการฯ ดำเนินถึงผลกระทบต่อชุมชนและสังคม เพียงในแง่ผลรวมของผลกระทบที่มีต่อแต่ละปัจเจกบุคคลในสังคมนั้น แต่ไม่พิจารณาผลกระทบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนในสังคมนั้น ๆ อาทิเช่น เมื่อพิจารณาผู้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐหรือเอกชนก็ดูเฉพาะผลกระทบต่อผู้ที่ได้รับความเสียหาย ต้องสูญเสียบ้านช่อง ที่ทำกิน ต้องโยกย้ายที่อยู่ แต่ไม่ได้คิดรวมไปถึงการที่คนในชุมชนนี้ที่ต้องโยกย้ายกับคนที่ไม่ต้องโยกย้ายต้องพลัดพรากจากกัน การแตกสลายของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนไม่ได้รับการพิจารณา ว่าเป็นผลกระทบที่ควรนำมาวิเคราะห์ และชดเชย นั่นคือ วิถีชุมชนไม่ได้รับการให้น้ำหนักในการพิจารณาต้นทุนโครงการ

เรียรชัย ฌ นคร(อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา) ได้เสนอแนวคิดที่ให้ความสำคัญของผลกระทบทางสังคม กล่าวคือ ในปัจจุบันการดำเนินงานตามโครงการขนาดใหญ่หลายโครงการได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชน สิ่งที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อบกพร่องของกระบวนการตัดสินใจที่ยังคงขาดมิติทางสังคมที่อาจจะหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ ดังนั้นจึงควรมีการผลักดันให้มีการศึกษาถึงผลกระทบทางสังคม ในโครงการที่

น่าจะมีผลกระทบต่อสังคมโดยเฉพาะต่อชุมชนและวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตชุมชนแยกต่างหาก จากแนวความคิดที่มีการเสนอให้รวมการศึกษาผลกระทบต่อสังคมเข้าไว้กับรายงานการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม(Environmental impact assessment, EIA)

ทั้งนี้เพราะโดยพื้นฐานของกระบวนการ EIA แล้ว เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นถึงปัญหาทางกายภาพและชีวภาพ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาผลกระทบทางสังคมที่น่าจะมุ่งเน้นถึง “คุณค่าหรือคุณภาพ” ของชีวิตหรือวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตที่อาจจะต้องเปลี่ยนไปเมื่อมีการดำเนินตามโครงการต่าง ๆ

ดังนั้นเพื่อเป็นการเสริมสร้างให้กระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล สามารถเป็นไปด้วยความรอบคอบและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น จึงควรที่จะต้องมีการดำเนินการผลักดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของข้อมูลที่จะใช้ประกอบการตัดสินใจจากเดิมซึ่งประกอบด้วย

1. รายงานการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ (feasibility study) หรือความเหมาะสมของโครงการ
2. รายงานการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม(EIA)

โดยเพิ่ม (3) รายงานการศึกษาผลกระทบต่อสังคม เป็นข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจขึ้นอีกส่วนหนึ่งแยกต่างหากจากรายงานการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

2.1.2 วิวัฒนาการของการประเมินผลกระทบทางสังคม

การตื่นตัวและความสนใจเรื่อง SIA นี้เกิดขึ้นควบคู่กับความพยายามในการเพิ่มความสามารถของกระบวนการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรและการขยายตัวของอุตสาหกรรม SIA จึงเกิดขึ้นพร้อมกับการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

EIA นั้นเพิ่งได้รับการนำมาใช้และยอมรับอย่างกว้างขวางเมื่อเกือบ 30 ปีมานี้เอง จากการที่สหรัฐอเมริกาออกพระราชบัญญัตินโยบายสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (The Nation Environmental Policy Act-NEPA) ในปี 1969 พระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องอย่างชัดเจนและจริงจังที่จะลดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางชีวภาพและกายภาพอันเกิดจากโครงการพัฒนาใหม่ ๆ พ.ร.บ. ฉบับนี้จึงวางเสนอรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Statement: EIS)

อย่างไรก็ดีอาจกล่าวได้ว่า EIA ยังอยู่ในกระบวนการแสวงหาที่มุ่งเน้นปรับปรุงวิธีการและกระบวนการการประเมินอยู่เป็นระยะ ๆ นอกจากนั้น SIA ก็ยังเป็นผลพวงของความพยายามที่จะทำให้ EIA มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อสามารถที่จะให้ภาพรวมทั้งหมดโดยไม่มุ่งเน้นเฉพาะ

แต่ด้านชีวภาพและกายภาพ หากต้องรวมมิติทางสังคม-เศรษฐกิจเข้าไปด้วย ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า SIA จะแยกออกจาก EIA อย่างเด็ดขาดเป็นเอกเทศแต่จะเป็นเรื่องของการวางจุดเน้น (Focus) มากกว่า SIA นั้นจะเน้นต่างจาก EIA กล่าวคือ SIA จะเน้นด้านประชากร สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง ในขณะที่ EIA เน้นด้านชีวภาพและกายภาพของสิ่งแวดล้อมที่แม้จะรวมชุมชนมนุษย์เอาไว้แต่ก็ไม่ได้มีรายละเอียดมากเท่ากับปัจจัยทางสังคมที่ SIA ได้ระบุไว้

ในปัจจุบันนี้ SIA มุ่งไปที่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ก็โครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ ลักษณะเด่นของการทำ SIA ก็คือ มีการพิจารณาปัจจัยแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมอย่างรอบด้านต่างกับ EIA ซึ่งมักอาศัยการวิเคราะห์ผลได้-ผลเสีย (benefit-cost analysis) ในรูปแบบเดียวกันในโครงการต่าง ๆ

2.1.3 แนวทางการทำ SIA

Lang และ Armou (1981) (อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา, 2539) สรุปประเด็นหลัก ๆ ของแนวทางการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมกับการประเมินผลกระทบทางสังคมได้ดังนี้

กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA)	กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA)
<p>คาดการณ์</p> <p>ความรุนแรง ขอบเขตและความเป็นไปได้ที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมกับผลทางตรงและทางอ้อม ผลกระทบขั้นแรกและขั้นที่สองในพื้นที่ตั้งโครงการและนอกโครงการออกไป</p>	<p>คาดการณ์</p> <p>ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะมีต่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการและทางเลือกต่าง ๆ ของโครงการ</p>
<p>ประเมิน</p> <p>ความสำคัญของผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับสภาพปัจจุบันและอนาคต ตลอดจนมาตรการในการลดผลกระทบนั้น</p>	<p>ประเมิน</p> <p>ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดต่อแต่ละกลุ่ม โดยคำนึงสภาพการณ์ทางสังคมที่กลุ่มเหล่านั้นมีประสบการณ์อยู่ในปัจจุบันที่จะเป็นไปในอนาคตและสภาพการณ์ทางสังคมที่พวกเขาปรารถนา ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงมาตรการในการลดผลกระทบนั้นด้วย</p>

กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผล กระทบสิ่งแวดล้อม (EIA)	กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผล กระทบทางสังคม (SIA)
<p>การประเมินผล</p> <p>เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไปหรือมีผลกระทบรุนแรงตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง</p>	<p>การประเมินผล</p> <p>เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไปหรือมีผลกระทบรุนแรงตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง</p>

ประโยชน์ของ SIA ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การที่ SIA สามารถระบุถึงผลกระทบทางสังคม และกำหนดได้ว่าผลกระทบทางสังคมนั้นจะมีน้ำหนักทางเศรษฐกิจมากเพียงใด ประเด็นนี้มีความสำคัญเพราะทำให้การทำ SIA มีคุณค่าและมีผลต่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย

2.1.4 คุณลักษณะของการทำ SIA

ในการพิจารณาผลกระทบทางสังคมต่อชุมชนนั้นควรคำนึงถึงคุณลักษณะสำคัญ 3 ด้านของชุมชน คือ

1. การมีปฏิสัมพันธ์หรืออันตรกิริยาทางสังคม(Social Interaction)

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ได้ต่อกันระหว่างกลุ่มคนในชุมชน ความสัมพันธ์นี้มีทั้งด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี เศรษฐกิจ และการเมือง

2. การมีพื้นที่ที่แน่นอน(Spatial Orientation)

การพื้นที่ที่แน่นอนเป็นองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน ทั้งในทางภูมิศาสตร์และจิตวิสัย ชุมชนจะมีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกันมากหรือน้อยเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะทางกายภาพนี้ด้วย ชุมชนที่มีพื้นที่ในทางสังคม การบริหารและเศรษฐกิจสอดคล้องกับพื้นที่ทางกายภาพ จะมีแนวโน้มที่จะมีพลังงานทางผลิต และชุมชนที่มีพื้นที่ทางกายภาพชัดเจนเป็นระยะเวลาต่อเนื่องยาวนานก็จะมีโอกาสที่มีความผูกพันระหว่างคนในชุมชนสูง หากโครงการจะมีผลที่จะแบ่งแยกหรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางกายภาพของชุมชน ก็เรียกได้ว่ามีผลกระทบทางด้านกายภาพที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างแน่นอน

3. การมีสายใยแห่งความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างคนในพื้นที่นั้น(Common Ties)

หมายถึงการมีรากเหง้าและประสบการณ์ร่วมในฐานะเป็นชนเผ่า เชื้อชาติ ภาษาถิ่น และการเป็นคนท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ประวัติความเป็นมา การอยู่รวมกันมา ทั้งในแง่วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจเป็นแบบแผนเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

เมื่อได้ระบุทั้ง 3 คุณลักษณะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนและสังคมแล้วนั้น การขาดหายหรือลดน้อยถอยลง (Social Severance) ของคุณลักษณะดังกล่าวจึงอาจนับเป็น “ผลกระทบทางสังคม (Social Impact)”

2.1.5 การระบุตัวแปรทางสังคม

Burdge (1987) (อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา) ได้ศึกษาแนวทางทั่วไปของ SIA ที่หน่วยงานต่าง ๆ ได้นำเสนอและสรุปตัวแปร แบ่งได้เป็น 5 หมวดดังนี้

1. ผลกระทบทางด้านประชากร

- การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร
- การอพยพแรงงานชั่วคราว
- คนที่ว่างงานตามฤดูกาล
- การโยกย้ายปัจเจกชนและครอบครัว
- ความแตกต่างด้านอายุ เพศ เชื้อชาติ และความแตกต่างด้านชาติพันธุ์

2. การจัดการทางด้านชุมชน/สถาบัน

- ทัศนคติที่มีต่อโครงการ
- กิจกรรมของกลุ่มผลประโยชน์
- การเปลี่ยนแปลงในเรื่อง ขนาด และ โครงสร้างของรัฐบาลท้องถิ่น
- การวางแผนและกำหนดพื้นที่สำหรับกิจกรรมต่างๆ
- ความหลากหลายของอุตสาหกรรม
- ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ
- ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการให้ความยุติธรรมในการทำงานแก่ชนกลุ่มน้อย
- โอกาสในการประกอบอาชีพ

3. ความขัดแย้งระหว่างคนในท้องถิ่นกับผู้ที่มาอยู่อาศัยใหม่

- องค์กรภายนอกท้องถิ่น
- การเกิดชนชั้นใหม่ในสังคม

- การเปลี่ยนแปลงทางการค้า/อุตสาหกรรมในชุมชน
- การที่คนต่างถิ่นจะมาพักหรืออยู่อาศัยในที่อื่น

4. ผลกระทบที่มีผลต่อบึงเจบูกุลและครอบครัว

- วิถีชีวิตประจำวันถูกทำลายลง
- ความแตกต่างกันในด้านการปฏิบัติของศาสนา
- การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของครอบครัว
- การล่มสลายของเครือข่ายทางสังคม
- ความรับรู้ถึงความปลอดภัยและการรักษาสุขภาพของตนเอง
- โอกาสด้านสันติภาพ

5. ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน
- การครอบครองที่ดินและอำนาจในการจัดการใช้สอยที่ดิน
- ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี

2.1.6 เทคนิคการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA Technique)

ในการศึกษาแนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม โดยจากการที่ได้ทำการสำรวจรายงาน SIA ของประเทศที่พัฒนาแล้ว 127 ฉบับ SIA ของประเทศกำลังพัฒนา 28 ฉบับ และพบว่าในประเทศพัฒนาแล้วจะมีค่าเฉลี่ยการใช้เทคนิคต่าง ๆ 4 เทคนิคต่อรายงานและอาจจะสรุปได้ว่าการศึกษา SIA จะต้องใช้เทคนิค 3 ประเภทดังนี้

1. เทคนิคในการระบุและแสดง

- ภาพรวมของภาพปัจจุบันของชุมชน
- ภาพย่อยของภาพปัจจุบันของชุมชน
- องค์ประกอบและขั้นตอนการดำเนินของโครงการ

2. เทคนิคในการทำนายหรือคาดการณ์

- ความแตกต่างของสภาพก่อน/หลังโครงการ
- การเปลี่ยนแปลง(ผลกระทบ)ทางสังคมที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชน
- ขอบเขตและความรุนแรงของผลกระทบ
- โอกาสที่จะเกิดผลกระทบ

3. เทคนิคในการประเมิน

- ประโยชน์และผลเสียของโครงการต่อกลุ่มคนต่าง ๆ
- เปรียบเทียบหาประโยชน์สุทธิระหว่างทางเลือกโครงการต่าง ๆ

ผู้วิจัยของสถาบันนโยบายศึกษาได้สรุปว่า เมื่อพิจารณาแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ใช้อยู่ในประเทศและหน่วยงานต่าง ๆ ปัญหาทางการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมในประเทศไทย

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการต่าง ๆ สภาพสังคมไทย ระดับการพัฒนาพื้นฐาน และผู้ทำการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมในปัจจุบัน ควรจะเป็นแนวทางที่เน้นทางการมีส่วนร่วมของประชาชน (ชุมชนสัมพันธ์) มากกว่าเทคนิค

2.1.7 แนวทางการทำ SIA ของต่างประเทศ

ระเบียบวิธีการพัฒนามานุษยวิทยา เป็นที่นิยมในการประเมินผลกระทบและการวิจัยเกี่ยวกับบริบททางสังคมของโครงการพัฒนาทั่วไป ในประเทศกำลังพัฒนาที่ดำเนินการโดยนักพัฒนามานุษยวิทยามักจะอาศัยวงจรของโครงการเป็นเงื่อนไขในการตรวจสอบประเมินตัวแปรและผลกระทบทางสังคมวงจรโครงการนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประการ ในการดำเนินงานระยะออกแบบคือ

1. **ระยะออกแบบ** จะเป็นระยะที่มีความสำคัญมากเพราะจะมีส่วนในการตัดสินใจว่าจะมีการดำเนินตามโครงการหรือไม่ ที่สำคัญก็คือ นักพัฒนามานุษยวิทยาจะมีบทบาทสำคัญในการนำเอาปัจจัยเกี่ยวกับคนเข้ามาพิจารณาวางแผนโครงการ และมีการคาดคะเนผลกระทบที่มีต่อประชาชนและกิจกรรมหลัก 3 ประการ ในการดำเนินงานระยะออกแบบ คือ

1.1 การประมวลข้อมูลพื้นฐาน

ในการประมวลข้อมูลขั้นพื้นฐาน นักพัฒนามานุษยวิทยาจะต้องบรรยายสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น และคุณลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชนที่จะได้รับผลกระทบ ซึ่งข้อมูลพื้นฐานประกอบด้วยกลุ่มตัวแปร 3 ประเภท คือ ตัวแปรด้านประชากร ตัวแปรด้านสังคม-เศรษฐกิจ ตัวแปรระบบการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน

สาระสำคัญของข้อมูลทางกระบวนการสังคมพื้นฐาน 3 กระบวนการ คือ

1. ชุมชนนั้นมีการสืบทอดกลุ่มในทางชีวภาพและทางสังคมอย่างไร กล่าวคือ มีการอบรมกล่อมเกลาลึกลง และเติบโตในสังคมได้อย่างไร

2. ชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในด้านต่างๆอย่างไร และมีการเลือกสรรผู้นำอย่างไรผูกพันคนในชุมชนด้วยวิธีการใด

3. ชุมชนมีการจัดลำดับคุณค่าและการแสดงออกซึ่งคุณค่านี้ได้อย่างไร และมีเงื่อนไขผูกพันคนในชุมชนด้วยวิธีการใด

การทำความเข้าใจกระบวนการสังคมสามด้านนี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการประเมินผลกระทบทางสังคม

1.2 การวิจัยสนาม

เทคนิคการวิจัยสนามระยะสั้นที่สำคัญ คือ วิธีประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid rural appraisal-RRA) และต่อมาวิธีการนี้ได้รับการพัฒนาให้เป็นวิธีการประเมินสถานะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (participant rural appraisal-PRA) การวิจัยสนามจะช่วยชี้ว่าประชาชนที่ได้รับผลกระทบควรมีส่วนร่วมในรูปแบบใด อย่างไรก็ตาม ดั้งนั้นการวิจัยสนามจึงมีส่วนสำคัญในการป้อนข้อมูลย้อนกลับไปเพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงโครงการเสียใหม่ ทั้งนี้โดยผ่านกระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นทางการกับการตกลงต่อรองอย่างไม่เป็นทางการ

1.3 การทำรายงาน

ในการเสนอรายงาน ผู้เสนอไม่จำเป็นต้องบรรยายผลการวิจัยสนามอย่างยืดยาว ผู้เสนอควรระบุประเด็นสำคัญที่จะทำการวิจัยสนามเท่านั้น ประเด็นกล่าวได้แก่ กระบวนการทางสังคมพื้นฐาน 3 กระบวนการดังกล่าวข้างต้น

2. ระยะเวลาปฏิบัติการ

นักพัฒนามานุษยวิทยาจะทำการประเมิน 2 ประเภท คือ ประเมินกระบวนการ (process evaluation) กับประเมินผลกระทบ (impact evaluation)

การประเมินกระบวนการ หมายถึง การประเมินความก้าวหน้าในการดำเนินตามโครงการ เพื่อหาความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของสภาพแวดล้อมของโครงการที่อาจจะมีผลในการทำให้โครงการมีอุปสรรคล่าช้า และเพื่อเสนอข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ข้อเสนอแนะเหล่านั้นอาจนำไปสู่การยุติเลิกล้มโครงการก็ได้ หรือไม่ก็ให้เกิดการปรับปรุงต้นแบบของโครงการเสียใหม่หรือนำไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงการบางด้านเพียงเล็กน้อย

การประเมินผลกระทบ หมายถึง การประเมินเพื่อดูว่าโครงการได้ก่อให้เกิดผลตามที่ต้องการต่อประชากรที่คาดว่าจะเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์หรือไม่ และเพื่อประเมินผลกระทบที่ไม่ได้คาดคิดไว้ก่อน เพื่อสรุปบทเรียนและให้คำแนะนำที่โครงการสามารถให้ประโยชน์ได้

ในการทำการประเมินและติดตามตรวจสอบ ดำเนินโครงการนั้นควรใช้ระเบียบตาม ไตรภาคย์ (Tripartite Methodology) ซึ่งระเบียบดังกล่าว ได้แก่

- 2.1 การทำการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านให้กว้างขวางที่สุด
- 2.2 ทำการสำรวจทางสังคมให้กว้างขวางที่สุด
- 2.3 การศึกษาเฉพาะกรณีอย่างเจาะลึก

การใช้วิธีการประเมินสามแบบประกอบกันนี้เป็นการนำจุดแข็งของวิธีการแต่ละวิธีมาเสริมจุดอ่อนซึ่งกันและกัน การสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านทั้งพื้นที่ของโครงการมีผลดีในการหาข้อมูลอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการ แต่มีข้อเสียที่ว่าความเห็นที่ได้เป็นความเห็นของกลุ่มผู้นำซึ่งอาจไม่ตรงกับความเห็นของคนในชุมชนก็เป็นได้ การสำรวจอย่างกว้างขวางจะช่วยแก้ปัญหานี้เพราะการสำรวจจะทำให้ผู้ประเมินล่วงรู้ถึงการกระจายของผลดีและผลเสียที่เกิดจากโครงการ แต่ก็มีข้อด้อยในแง่ที่ว่า การสำรวจได้ข้อมูลที่ค่อนข้างจะผิวเผิน ดังนั้นจึงต้องมีการเสริมด้วยการศึกษาเฉพาะกรณีแบบเจาะลึกเพราะจะช่วยลดระดับความฉาบฉวยและเข้าใจกระบวนการที่ละเอียดอ่อนที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้

3. ระยะเวลาที่โครงการสิ้นสุด

เป็นการประเมินผลโครงการในขั้นตอนที่โครงการเสร็จสิ้นแล้ว โดยเป็นการเข้าไปทำงานในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรายงานสรุปผล (Wrap-up report) วัตถุประสงค์ก็เพื่อเรียนรู้ว่ามีประสบการณ์ใดบ้างที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงโครงการอื่นๆ ในอนาคต และเพื่อเป็นข้อมูลเชิงนโยบายการพัฒนาต่อไป สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ก็คือ การประเมินผลกระทบหลังจากที่โครงการเสร็จสิ้นลงระยะหนึ่ง ดังที่เรียกว่า Post Evaluation เพื่อตรวจสอบถึงผลกระทบของโครงการที่เกิดขึ้นหลังจากสิ้นสุดแล้วหลายปี แต่ไม่ค่อยมีการกระทำกันมากนัก

2.1.8 ความเป็นมาของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

การศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (รายงาน EIA) เพียงแต่การศึกษาผลกระทบทางสังคม (social impact assessment: SIA) จะมีจุดเน้นของการศึกษาที่แตกต่างจากส่วนอื่น คือ จะเน้นการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ตลอดจนการคาดการณ์เปลี่ยนแปลงในด้านของสังคม-เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และองค์ประกอบอื่นที่จะเปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องจากการเกิดกิจกรรม/โครงการบางอย่างขึ้น

1. การศึกษาด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์

- สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน จะเป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่มีต่อสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยดูจากปริมาณการใช้บริการและความสามารถในการให้บริการก่อนและหลังจากมีโครงการ
- การคมนาคมขนส่ง เป็นการศึกษาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากกิจกรรมหรือโครงการในด้านของคมนาคม โดยพิจารณาจากความสามารถในการรองรับกิจกรรมด้านการขนส่งในระหว่างหรือหลังจากมีโครงการที่มีต่อวิถีชีวิตปกติของชุมชน
- แผนการใช้ที่ดินรวมทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่าง ๆ การศึกษาจะพิจารณาถึงรูปแบบการใช้ที่ดินในด้านต่าง ๆ ในเขตพื้นที่โครงการ เช่น ที่อยู่อาศัยเกษตรกรรม พื้นที่สาธารณะประโยชน์

2. การศึกษาด้านคุณภาพค่าต่อคุณภาพชีวิต

- สังคมและเศรษฐกิจ เป็นการศึกษผลกระทบในด้านการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพของประชากร โอกาสการจ้างงานและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนในบริเวณใกล้เคียงหรือภายในพื้นที่โครงการ โดยในการศึกษาจะต้องเสนอแนวทางเลือกหรือแนวทางลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นด้วย
- สุขทรียภาพ เป็นการศึกษาสภาพรายละเอียดเกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรมและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากโครงการที่มีต่อธรรมชาติ ทัศนียภาพ
- โบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นการศึกษผลกระทบของโครงการที่อาจมีต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุในบริเวณรอบโครงการหรือพื้นที่โครงการซึ่งอาจเป็นการถูกรบกวนทำลายจากกิจกรรมต่างๆของโครงการ
- คุณค่าทางประเพณีและวัฒนธรรม เป็นการศึกษถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อประเพณีและวัฒนธรรม ที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของชุมชน
- การตั้งถิ่นฐานใหม่ จะเป็นการศึกษถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อการตั้งถิ่นฐานอันเป็นผลพวงมาจากความเสียหายจากโครงการที่ต้องสูญเสียไปเนื่องจากโครงการ
- สาธารณสุขและความปลอดภัย เป็นการศึกษถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสาธารณสุขและความปลอดภัยของชุมชน

- การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการศึกษาถึงผลกระทบของโครงการที่มีต่อกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของชุมชนอันเนื่องมาจากกิจกรรมของโครงการ เช่น เสี่ยงรบกวนความสันตะเทือน การทำลายสุนทรียภาพ การศึกษาจะเป็นการดูระดับของความเสียหายที่มีต่อกิจกรรม การพักผ่อนหย่อนใจที่เป็นอยู่ว่าได้รับผลกระทบจากโครงการอย่างไร
- การใช้สถานที่สาธารณะ เป็นการศึกษาผลกระทบทางสังคมของโครงการที่มีต่อการใช้ที่ดินสาธารณะที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยจะดูการรบกวนหรือการสูญเสียกิจกรรมที่ทางชุมชนใช้ประโยชน์จากที่สาธารณะ เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนสาธารณะ
- การศึกษา เป็นการศึกษาถึงรายละเอียดในด้านของระดับการศึกษา สถานที่ศึกษาที่อยู่ภายในชุมชนที่เป็นที่ตั้งโครงการ ตลอดจนความสามารถที่ศึกษาในการรองรับการใช้บริการต่อชุมชนและอาจมีเพิ่มขึ้นในกรณีที่ชุมชนต้องมีการขยายตัวภายหลังจากสิ้นสุดการก่อสร้าง
- ความปลอดภัยสาธารณะ เป็นการศึกษาทั่วไปของความปลอดภัยภายในท้องถิ่น
- การย้ายที่อยู่อาศัย การศึกษาผลกระทบทางสังคมในด้านนี้จะเป็นส่วนสำคัญของการศึกษาผลกระทบทางสังคมเพราะผลกระทบจะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงผลกระทบทางสังคมเพราะผลจะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ทิศทางการเติบโตของชุมชนอย่างชัดเจน

3. การจัดการศึกษาประเมินผลกระทบทางสังคม

การจัดทำ EIA ที่ผ่านมายังให้ความสนใจผลกระทบทางสังคมค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับการศึกษาผลกระทบในด้านอื่น ๆ การศึกษาผลกระทบทางสังคมที่ทำอยู่ในปัจจุบันจึงเป็นเพียงการนำเสนอข้อมูลที่เป็น Socio-Economic Survey ซึ่งไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้เป็นข้อมูลในการคาดคะเนผลกระทบทางสังคม และยังไม่พอที่จะใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจในโครงการจึงทำให้เกิดปัญหาในการจัดทำ SIA ในประเทศไทย คือ

1. การจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ผ่านมายังขาดความเชื่อมโยงกับการศึกษาผลกระทบในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านกายภาพ และด้านนิเวศวิทยา ยังเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ในลักษณะแยกส่วน
2. การศึกษา SIA ที่ผ่านมายังขาดการใช้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลเพื่อรับฟังความคิดเห็น ทำให้การทำการศึกษาผลกระทบทางสังคมเป็นการตอบสนองต่อเจ้าของโครงการเป็นหลักมากกว่าจะคำนึงถึงความต้องการของประชาชน และทำให้หลายโครงการไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน
3. ทักษะคติของเจ้าของโครงการต่อการศึกษาผลกระทบทางสังคม ที่ผ่านมายังขาดของโครงการมักจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับ SIA ซึ่งเจ้าของโครงการมักจะรายงานเฉพาะด้านบวกให้กับประชาชนได้รับทราบในเชิงของการประชาสัมพันธ์โครงการมากกว่าการศึกษาผลกระทบทางสังคม ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจะต้องได้รับทราบข้อมูลที่เป็นผลกระทบทั้งในด้านลบและด้านบวก

2.2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 13) ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ผ่านมามีไม่ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชน และได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ชุมชนที่สอดคล้องกับเสน่ห์ จามริก ที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในช่วงทศวรรษ 1950 (ประมาณปี พ.ศ. 2490-2500) ประเทศใน โลกเสรี เช่น สหรัฐ ได้เสนอแนวทาง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” สำหรับพัฒนาประเทศโลกที่สามให้เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาแนวเศรษฐกิจ (ที่รู้จักกันในนามของ “ทฤษฎีขั้นตอนความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ”) มีความเชื่อว่าบรรดาวัฒนธรรม ธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนนั้นล้วนแต่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าและทันสมัยตามความเจริญก้าวหน้าและทันสมัยตามความเจริญทางเศรษฐกิจตามแนวทางการพัฒนาของประเทศใน โลกเสรี ส่งผลให้ประเทศโลกที่สามดำเนินแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจกันขนานใหญ่ และในช่วงทศวรรษ 1960-1970, 1970-1980 ของการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านพ้นไปและเริ่มผลิดอกออกผลมาให้เห็น ที่เป็นผลผลิตเก็บกินได้ก็มีอยู่บ้าง เช่น หมู่บ้านมีถนนหนทาง มีไฟฟ้าใช้แต่ที่ออกดอกออกใบมาเป็นผลกระทบมีอยู่มากกว่าเพราะดูเหมือนยิ่งพัฒนาไปคนจนยิ่งมากขึ้น ที่จนอยู่แล้วก็ยิ่งจนลงไปอีก ปัญหาความเสื่อมโทรมทางสังคม ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในขั้นวิกฤต สิ่งทีแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจเคยให้สัญญาไว้วันนอกจากจะไม่เป็นจริงดังที่สัญญาแล้ว ต่อหน้าปัญหาที่โลกที่สามกำลังเผชิญอยู่การพัฒนาเศรษฐกิจก็ยังไม่มีการตอบให้อีกด้วย

องค์การยูเนสโก (UNESCO) ซึ่งได้ประกาศผลว่าการที่ผลลัพธ์จากการพัฒนาโลกที่สามไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควรและยังสร้างปัญหาใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นมานั้นเป็นการกระทำจากภายนอกเข้าไปไม่ว่าจะเป็นความต้องการที่จะพัฒนา แนวคิดและวิธีการทำงานพัฒนา รวมทั้งแบบจำลองต่าง ๆ เมื่อกระทำจากภายนอกเข้าไปแล้วยังส่งผ่านจากบนลงสู่ล่าง (Top-Down) อีกด้วยและผลจากการใช้แนวพัฒนาเศรษฐกิจทำให้ผู้วางแผนพัฒนาละเลยความสำคัญของวัฒนธรรม

จากแนวคิดของนักวิชาการทั้งสองท่านจะเห็นได้ว่าการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ไม่ได้คำนึง ถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นวัฒนธรรมชุมชน ส่งผลให้ชุมชนได้รับผลกระทบทางสัมพันธ์ภาพทางสังคมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2.2.1 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

มีนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาจำนวนมากที่พยายามทำความเข้าใจกับสังคมชุมชนหรือความเป็นชุมชน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชน ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงทฤษฎีและแนวคิดเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนดังนี้

2.2.2 ทฤษฎีระบบสังคมชุมชน

ระบบสังคม หมายถึง หน่วยที่มีได้มีการจัดระเบียบและมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือกลุ่มองค์กร ได้แก่ ครอบครัว ชุมชนหรือสถาบันต่าง ๆ ระบบสังคมอาจมองเป็นเรื่องแบบแผนพฤติกรรมของการกระทำของบุคคลและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหลายคนกับปรากฏการณ์ของวัฒนธรรม

ชุมชนประกอบด้วยระบบสังคมซึ่งมีส่วนประกอบของสถานภาพ บทบาท กลุ่มและสถาบันต่างๆซึ่งกลุ่มเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กัน โดยมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของชุมชนด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537:38)

ในขณะที่นักสังคมวิทยาท่านอื่นได้ให้ความหมายของ ระบบสังคมว่าเป็น ระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันทำให้เกิดแบบแผนการปฏิบัติของสมาชิกทุกคนในกลุ่มนั้น ๆ จะต้องยึดถือปฏิบัติจนกลายเป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติเกิดเป็นสังคมขึ้น (โสภานุพิกุลชัย, 2522:40)

จากความหมายซึ่งมีผู้ให้คำนิยามไว้ต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่า ชุมชนจะมีส่วนประกอบทางภูมิศาสตร์ ความเป็นระบบสังคม รูปแบบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี การดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

โสภา ชูพิกุลชัย(2522:40) ได้ให้ความหมายของสังคม คือ การที่คนกลุ่มหนึ่งไม่จำกัดอายุ ไม่จำกัดเพศ มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการสืบต่อไปเรื่อย ๆ มีสถาบันและวัฒนธรรมซึ่งมีเอกลักษณ์ของตนเอง สังคมมนุษย์ประกอบไปด้วยระบบสังคมหลายระบบ เป็นต้นว่า ระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการศึกษา และระบบความเชื่อ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข(2537:39) โดยคุณลักษณะของกลุ่มสังคมสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. ประกอบด้วยคนจำนวนหนึ่งมากกว่า 2 คนขึ้นไป
2. กลุ่มคนที่มารวมกันนั้นมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน(Sense of Belonging)
3. มีการติดต่อกระทำระหว่างกัน(Social Interaction)
4. มีความสัมพันธ์กัน(Social Relationship)
5. มีการจัดระเบียบทางสังคม(Social Organization)

วราคม ทีสุกะ(2535:5) ได้กำหนดแนวทางการศึกษาทางสังคม มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ

1. เพื่อเข้าใจชีวิตสังคม กระบวนการชีวิตสังคม ในขณะเดียวกันก็ค้นหาเหตุผลที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังกระบวนการเหล่านั้นด้วย
2. เพื่อประสานความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์
3. เพื่อค้นหาวิธีแก้ปัญหาสังคม และวางแผนพัฒนาสังคม
4. เพื่อควบคุมทางสังคมทั้งที่เป็นในรูปที่เป็นบุคคล และในรูปที่เป็นสิ่งของหรือเหตุการณ์

สรุปได้ว่า กลุ่มของสังคมนั้นจะประกอบด้วยคนจำนวนหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกัน มีการกระทำติดต่อระหว่างกัน การพบปะพูดคุย การคบค้าสมาคมที่จะทำให้มีความสัมพันธ์แบบปฐมนิยามและพฤติกรรมกับสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งจะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไปสู่จุดหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการรวมกลุ่มมีความจำเป็นต้องกำหนดสถานภาพ บทบาทและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน อีกทั้งยังมีการถ่ายทอด สืบทอดระหว่างสมาชิกรุ่นต่อรุ่น

2.2.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

สามารถจำแนกอย่างกว้าง ๆ ได้ 2 ปัจจัยคือ

1) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชนซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่นการสาธารณูปโภค เมื่อรัฐได้ดำเนินการพัฒนาโดยการรัดเร่งสร้างถนน ไฟฟ้า โรงเรียน ทำให้ชุมชนชนบท ได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมือง ไปสู่สังคมชนบทเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นและต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนบทและสังคมเมืองมีอยู่มากมาย ต้องพึ่งพาอาศัยกันทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมและการสื่อสารมวลชน จึงมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมชนบท

2) ปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ภายในชุมชนซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ ปัจจัยทางนิเวศวิทยา เช่น สิ่งแวดล้อม ที่ตั้งของหมู่บ้าน ที่ดินและอื่น ๆ โดยหากชุมชนตั้งอยู่ในสภาพนิเวศวิทยาที่ดีก็อาจจะพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้นได้ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพหรือความเป็นผู้นำของชุมชนที่มีความรู้จะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้เช่นกัน(สนธิ สมัครการ, 2522:42)

ในส่วนของลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2528:11-12) กล่าวว่า นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามักจะกล่าวถึงในรูปของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม หรือกล่าวถึงสถาบันต่าง ๆ ในสังคมหรือชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ดังนั้นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบการปกครอง และระบบความเชื่อและประเพณี เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาจสามารถกล่าวได้อย่างกว้าง ๆ ดังนี้ ปัจจัยที่หนึ่ง ปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยา ได้แก่ ทำเลที่ตั้ง ทรัพยากรรอบ ๆ หมู่บ้าน สภาพภูมิประเทศ ที่ดิน แหล่งน้ำธรรมชาติ และสภาพภูมิอากาศ ปัจจัยที่สอง ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค ปัจจัยที่สาม ปัจจัยด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปยังสังคมชนบท ปัจจัยที่สี่ ปัจจัยด้านสื่อสารมวลชน ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อชุมชนและรวดเร็วในปัจจุบัน

ปัจจัยที่ห้า ปัจจัยด้านชาติพันธุ์ และปัจจัยที่หก ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพ เช่น บุคลิกภาพของผู้นำชุมชนที่มีความรู้ ความฉลาด และความสามารถในการพัฒนาท้องถิ่น

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ระบบครอบครัว และเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบการปกครอง และระบบความเชื่อประเพณี

2.3 การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มนุษย์เริ่มมีความตระหนักมากขึ้นว่าความเจริญก้าวหน้าและความเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโลก ไม่ว่าจะเป็นปัญหา น้ำเน่าเสีย ขยะ อากาศเป็นพิษ หรือชั้นโอโซนในบรรยากาศถูกทำลาย ความตระหนักในปัญหาเหล่านี้ได้นำมาสู่ความตื่นตัวในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในปี ค.ศ. 1980 International Union for the conservation of Nature and Nature Resources ได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อ World Conservation Strategy ซึ่งได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1987 World Commission on Environment and Development ได้จัดพิมพ์รายงานชื่อ Our Common Future ซึ่งได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและได้ให้ความสำคัญว่าเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษยชาติ แม้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ แต่การที่ได้รับความสนใจจากหลายฝ่ายทำให้มีการเพิ่มเติมและขยายแนวความคิดนี้อยู่เสมอ

ใน Our Common Future ได้กล่าวว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ “การพัฒนาที่สนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องลดความสามารถในการสนองความต้องการของพวกเขา” (WCED, 1987. อ้างใน โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ: 2541)

นอกจากนี้ Rees (1989) ได้กล่าวว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการคือ

- 1) การพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งบรรลุวัตถุประสงค์เชิงนิเวศวิทยา สังคม และเศรษฐกิจไปพร้อม ๆ กัน
- 2) การพัฒนาอย่างยั่งยืนอาจกำหนดขีดจำกัดทางนิเวศวิทยา เพื่อจำกัดการบริโภคทางวัตถุ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพของชุมชนและบุคคล

- 3) การพัฒนาอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการแทรกแซงของทางราชการ แต่ก็ต้องอาศัยความเป็นผู้นำและความร่วมมือของภาคเอกชนด้วย
- 4) การพัฒนาอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมีการประสานงานและบูรณาการเชิงนโยบายในทุกส่วนและระหว่างหน่วยงานทางกฎหมายทั้งหลาย
- 5) การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยกระบวนการศึกษา การวางแผน และการเมืองที่เปิดกว้างให้ทุกคนและมีความเสมอภาค (Rees, 1989. อ้างใน โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภาคเหนือ: 2541)

หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (อ้างในอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2541) มีดังนี้

- 1) เน้นการเสริมอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยรับผิดชอบตามสิทธิการดูแลรักษาชุมชนเอง การเข้าถึงและควบคุมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและการสร้างวินัยท้องถิ่น และสิทธิชุมชนจะต้องได้รับการยอมรับซึ่งฐานะของการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2) กิจกรรมต่าง ๆ ควรเป็นไปบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและข้อปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น สนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่น
- 3) การมีส่วนร่วมจากระดับล่าง ในการคิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ ได้รับผลประโยชน์ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการแจ้งข่าวสารข้อมูลปรึกษาหารือหรือเกี่ยวข้องในขั้นตอนการวางแผน นำแผนแปลลงมาสู่ภาคปฏิบัติและจัดการ โครงการ
- 4) ความเสมอภาคทางเพศ
- 5) สิทธิของคนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย
- 6) ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ
- 7) ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกรวมทั้งเทคโนโลยี การช่วยเหลือและการตลาดอันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ

แนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน สามารถดำเนินการได้ดังนี้

- 1) ดำเนินการในรูปแบบที่ยึดถือการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ที่ปฏิสัมพันธ์กันและความเสมอภาคระหว่างผู้ปฏิบัติงานร่วมกันฉันท์เพื่อนร่วมงาน

- 2) เน้นการเรียนรู้อย่างเป็นอิสระ ที่สัมพันธ์ต่อกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องโดยไม่มีใครเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” อยู่แล้ว โดยมีเป้าหมายการทำงานร่วมกันกระบวนการซ่อมสำคัญว่า เทคโนโลยีและวิธีการ
- 3) รูปแบบการประนีประนอมระหว่างชาติที่พัฒนาแล้วกับชาติที่ด้อยพัฒนา
- 4) รูปแบบการสร้างเครือข่ายและสัมพันธ์มิตร เพราะปัญหาระดับท้องถิ่น
- 5) รูปแบบการดำเนินงานหลายระดับ เป็นเรื่องราวที่อาศัยมวลชนเป็นศูนย์กลางสำคัญ ในการพัฒนาและในการเสริมสร้างอำนาจให้แก่บุคคล และชุมชนท้องถิ่นหลายระดับ เช่น ชุมชน สถาบันระดับชาติ และภูมิภาคของโลก ดังนั้นจำเป็นต้องตระหนักให้ทราบว่าบุคคลต่างกัน และต่างกลุ่มย่อมมีทักษะและบทบาทแตกต่างกันด้วย
- 6) รูปแบบทางเลือกด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างตัวบ่งชี้ในการพัฒนา เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และการสร้างกลไกทางเลือกใหม่ที่จะก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระบบการเงินหรืองบประมาณของชาติ

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แสงอรุณ เจริญจันทร์แดง (2540) ศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบทางสังคมของการอพยพประชาชน เนื่องจากการขยายเหมืองลิกไนต์แม่เมาะ สำหรับโรงงานไฟฟ้าเครื่องที่ 8 และ 9 อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ผู้ศึกษาตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคมของชุมชนหลังอพยพ 2) เพื่อวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องผลกระทบทางสังคมในการเตรียมการเพื่อรองรับชุมชนที่ต้องอพยพของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต และ 3) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของชุมชนเปรียบเทียบกับแนวความคิดเรื่องผลกระทบทางสังคมในการเตรียมการเพื่อรองรับการอพยพราษฎรของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตพื้นที่ทำการศึกษา คือ ชุมชนแม่หลวง บ้านท่าปะตุน-นาแหม ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ประชากรโดยรวมที่ถูกอพยพ 1,500 คน ระยะเวลาที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีผสมผสานกันได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต การจัดกลุ่มสนทนา เพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลได้ทำการแยกแยะเงื่อนไขของข้อมูลเพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์รวมทั้งเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา และใช้ข้อมูลทางสถิติที่ทำการศึกษาค่าร้อยละและแผนภูมิชุมชนเป็นข้อมูลเสริมที่จะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนแม่หลวงได้รับการอพยพจากการขยายเหมืองฯ ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทางสังคมด้านลบเนื่องจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิต เป็น

หน่วยงานรับผิดชอบการอพยพชุมชนมิได้คำนึงถึงผลกระทบทางสังคมที่ชุมชนจะได้รับดังนั้นการเตรียมการอพยพจึงมิได้มีการศึกษาถึงวิถีชีวิตชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน จากการที่ไม่ได้มีการศึกษาเพื่อเตรียมการทำให้มิได้มีการคาดการณ์เรื่องผลกระทบทางสังคมที่ชุมชนจะได้รับจนส่งผลให้ชุมชนเมาะหลวงใหม่ได้รับผลกระทบทางสังคม และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและการเปลี่ยนแปลงปัจเจกบุคคลและครอบครัว การย้ายชุมชนมาอยู่ที่ใหม่ในด้านการจัดการชุมชนนั้นชุมชนเมาะหลวงได้รับผลกระทบเรื่องความขัดแย้งที่เนื่องมาจากการจัดการชุมชนที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในท้องถิ่นเดิมกับผู้ที่มาอยู่ใหม่ ผลกระทบทางสังคมด้านลบที่เปราะบางและต้องใช้เวลาในการพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดีขึ้นเพื่อให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งภายใต้บริบทที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี

อัจฉรา สวนสมุทร(2543) ผลการศึกษาโครงการฝ่ายเชียงรายได้ส่งผลกระทบทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการฯ มีทั้งทางบวกและทางลบ และยังพบว่าประชากรตัวอย่างต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการโครงการฯ ทั้งในการประเมินโครงการฯ ติดตาม ตรวจสอบ และดำเนินการ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มประชาชนในท้องถิ่น กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มนักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญ

จากผลของการศึกษา

1. แนวทางการมีส่วนร่วมของสาธารณชน ในการวิเคราะห์ผลกระทบจากโครงการฯ และการมีส่วนร่วมของประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

2. แนวทางในการพัฒนาแบบยั่งยืน

การเสนอแนะแนวทางการจัดการดังกล่าว เนื่องจากผลกระทบจากโครงการฝ่ายเชียงรายทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นในอนาคตเพื่อลดผลกระทบอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรเริ่มให้มีการดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อป้องกันปัญหาที่จะตามมาในอนาคต

วิญญู อินน้อย (2545) วิจัยเรื่อง ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศชุมชนที่มีผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชนเผ่าม้ง: กรณีศึกษาบ้านดอยด้ว ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน การศึกษาครั้งนี้มีประเด็นการศึกษาไว้ 3 ประเด็น ดังนี้ 1. เพื่อการศึกษาเกี่ยวกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และการจัดการระบบนิเวศชุมชน 2. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ

ด้านการเมือง และด้านสังคม ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศชุมชนของชนเผ่าม้ง 3. เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศชุมชน มีผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเผ่าม้ง

ผลการศึกษา พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม ตามอารยธรรมทางตะวันตก การขยายความเจริญลงสู่ชนบท มุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ การคมนาคมสะดวกสบายขึ้น การติดต่อสื่อสารสามารถติดต่อกันทุกมุมโลก สื่อทางวิทยุและโทรทัศน์ มุ่งเน้นการบริโภคนิยม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมกับชุมชนอื่นมากขึ้น เกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งในและนอกชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศชุมชน สิ่งมีชีวิตที่อาศัยในระบบนิเวศวิทยาเกิดการเคลื่อนไหวปรับโครงสร้างให้เกิดความสมดุลเพื่อความอยู่รอด ในหมู่บ้านคอยตัวเกิดปัญหาเช่นเดียวกันกับสังคมอื่น ๆ เมื่อระบบนิเวศชุมชนเปลี่ยนแปลง ประชาชนชุมชนเผ่าม้งมีการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ทำให้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่หลังการเปลี่ยนแปลง มีลักษณะทั้งด้านที่ดีขึ้น และเลวลง

จาดูรนต์ จันทรากุล (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของเขื่อนกั้นน้ำเค็มปากกระวะต่อชาวประมงพื้นบ้าน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ภายหลังจากการก่อสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มปากกระวะต่อกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในตำบลกุซุด อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา มีประเด็นการศึกษาผลกระทบทางสังคม คือ การประกอบอาชีพ และความสัมพันธ์ทางสังคม ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม คือ ทรัพยากรสัตว์น้ำ และการจัดการทรัพยากร การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษาพบว่า เขื่อนกั้นน้ำเค็มปากกระวะก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต่อกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในตำบลกุซุด หลังจากมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มปากกระวะไปแล้ว 10 ปี ระบบนิเวศของทะเลสาบสงขลาที่มีความเชื่อมโยงโทรมลงไประยะไกล ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงบางชนิดสูญพันธุ์ไปจากทะเลสาบ เนื่องจากคลองปากกระวะเป็นทางเส้นทางอพยพเข้ามาอาศัยวางไข่ และเจริญเติบโต ของสัตว์น้ำจากทะเลอ่าวไทยเข้ามายังทะเลสาบสงขลา และการสร้างเขื่อนยังทำให้ระบบการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้สัตว์น้ำที่ชาวบ้านจับได้มีปริมาณน้อย และมีคุณภาพต่ำมาก ความรู้พื้นบ้านในการทำประมงบางอย่างได้สูญหายไป ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก คนหนุ่มสาวออกไปหาอาชีพใหม่ นอกชุมชน เช่น ทำงานในโรงงาน เป็นแรงงานรายวัน ในชุมชนเหลือเพียงคนชรา ทำให้ชุมชนล่มสลาย

และชาวประมงได้รวมตัวกันเรียกร้องให้มีการรื้อเขื่อนฯออก ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นกับชาวนา จากปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความตระหนักและได้ร่วมกันหาแนวทางในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรในทะเลสาบให้มีความอุดมสมบูรณ์กลับมาอีกครั้งหนึ่ง เช่น การกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์สัตว์น้ำ การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ และในที่สุดก็ได้มีการรวมตัวกันเป็น “ชมรมชาวประมงทะเลสาบอำเภอสทิงพระ” ขึ้น

สุภาวดี บุญเจือ และคณะ (2549) ผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาพบว่าการระหว่างก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำลำตะคองแบบสูบกลับ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ 1) การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม คือ มลภาวะทางอากาศ จะมีฝุ่นกระจาย เสียงดัง ตลอดทั้งมีกลิ่นเหม็นเข้ามาในหมู่บ้านในช่วงที่ระเบิด ทำให้เกิดมลภาวะทางเสียงและแรงสั่นสะเทือน ได้ส่งผลทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตระหนก บ้านเรือนของชาวบ้าน สถานีโทรทัศน์ วัด มัสยิด ได้รับความเสียหาย และเกิดรอยร้าว 2) ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ คือ แหล่งน้ำ การก่อสร้างอ่างทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้านนำมาอุปโภคบริโภค เช่น ห้วย บ่อน้ำตื้น เกิดการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ คือ มีลักษณะเป็นตะกอนสีเหลืองขุ่นไม่เหมาะที่จะนำไปบริโภค เมื่อนำไปอาบชาวบ้านบางคนเป็นตุ่มและมีอาหารคันต้องแครงสารส้มก่อนจะนำไปใช้ และฝุ่นละอองและสารเคมีจากการระเบิดได้แพร่กระจายครอบคลุมพื้นที่ชุมชนทำให้น้ำฝนที่ใช้ในการบริโภคไม่สามารถนำมาบริโภคได้เพราะมีฝุ่น ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะหมู่ 6 ได้ซื้อน้ำใช้ใน ช่วงปี 2536-2537 3) ความมั่นคงทางอาหาร เกิดจากปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงทำให้แหล่งอาหารได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วยทำให้ไม่สามารถผลิตได้ตามฤดูกาลหรือได้ผลผลิตน้อย ชาวบ้านต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้นทางด้านอาหารและการฟื้นฟูทางด้านเกษตร 4) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของชุมชน เป็นผลมาจาก การสูญเสียที่ดินของชาวบ้านจำนวน 82 ครัวเรือน ของหมู่ 6 ต้องสูญเสียที่ดินทำกิน ถึงแม้จะมีการจ่ายค่าชดเชย แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ได้มีการวางแผนรองรับ และที่ดินที่ชาวบ้านได้รับการจัดสรรแปลงละ 3.5 ไร่เป็นดินที่ไม่อุดมสมบูรณ์เพราะหน้าดินเป็นดินที่เอามาจากการสร้างอ่าง ทำให้ต้นไม้ที่ปลูกไม่เจริญ 5) ความมั่นคงทางด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชน การก่อสร้างโครงการฯ ทำให้เกิดความขัดแย้งทางด้านความคิดทางด้านผลกระทบที่เกิดจากการสร้างอ่างฯ ซึ่งนำไปสู่การขัดแย้งภายในชุมชน ทำให้เกิดการแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ

กรณีศึกษาดังกล่าวจึงเป็นบทเรียนที่สะท้อนให้เห็นความจำเป็นว่าต้องมีการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพควบคู่ไปกับรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยกระบวนการศึกษาในทุกขั้นตอนจะต้องให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมีส่วนร่วมและในการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในอนาคตผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการจะต้องมี

ส่วนร่วมในการศึกษาผลกระทบทุกขั้นตอน โดยเฉพาะในการกำหนดขอบเขตการศึกษา และการตรวจรับผลการศึกษา เพื่อให้ผู้ได้รับผลกระทบจะได้นำเสนอข้อห่วงใย และรับรู้ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับครอบครัว ชุมชน ของตนเองอย่างรอบด้าน หากมีข้อห่วงใยประเด็นใดที่ผู้ได้รับผลกระทบอาจมีความห่วงใยเป็นกรณีพิเศษหน่วยงานเจ้าของโครงการต้องสนับสนุนงบประมาณให้ผู้ได้รับผลกระทบศึกษาคู่ขนานไปกับกระบวนการศึกษาตามปกติ และดำเนินการให้ผู้ได้รับผลกระทบมีส่วนร่วมในการศึกษาทุกขั้นตอน

2.5 กรอบแนวคิด

การศึกษาในครั้งนี้ให้ความสำคัญและมุ่งที่จะศึกษาถึง ผลกระทบทางสังคมจากโครงการสร้างก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอน ถ้าหากว่ามีโครงการฯเกิดขึ้นจริงจะเกิดผลกระทบทางสังคมอย่างไรต่อชาวบ้านปงแสงทอง และข้อเสนอแนะเพื่อลดผลกระทบทางสังคมและมีมาตรการแก้ไขปัญหอย่างไร

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา